

Daron Acemoglu–James A. Robinson: Miért buknak el nemzetek? A hatalom, a jólét és a szegénység eredete

HVG könyvek, HVG Kiadói Rt., Budapest, 2013, 520 oldal

Adam Smith már 1776-ban közreadta a nemzetek gazdagságának forrásaival kapcsolatos elemzését, s azóta csaknem folyamatos a kérdéskör vizsgálata. Ennek ellenére az Acemoglu–Robinson-szerzőpárosnak¹ sikerült a tárgyról hatalmas visszhangot kiváltó művet közreadnia. A könyv sikerét elsősorban radikálisan új mondanivalója magyarázza, de a hatást az is fokozza, hogy a szerzők szakítanak a korábban elfogadott „értéksemleges”, szigorúan ökonometriai bizonyításokkal igazolt megközelítéssel, és az utóbbi idők azon közgazdasági bestsellereinek felfogásmódjához illeszkednek, amelyek az ember, a társadalom, illetve a gazdaság viszonyára fordítják a figyelmüket.²

A szerzők már kötetük 1. fejezetének alcímében megfogalmazzák a vizsgálódás kiinduló kérdését. Mi okozza, hogy egyes, hasonló adottságú, közvetlenül egymás mellett fekvő térségek egyikében a népesség gazdag, a másikban szegény? A kérdés alátámasztásaként hivatkoznak Mexikó és az Egyesült Államok között húzódó, a szegénységet a gazdagságtól elválasztó szakadékra is.³ A 2. fejezetben téves elméleteket cáfolnak. Egyrészt azt a nézetet bírálják, amely szerint az ilyen térségekben a kedvezőtlen helyzet földrajzi adottságokkal, illetve a lakosság kulturális sajátosságaival magyarázható.⁴ Másrészt hangsúlyozzák, hogy a problémák oka abban sem kereshető, hogy a szegény térségek vezetői nem tudják, milyen politikával teremthetnék meg polgáraik jólétét.⁵

A szerzők a jelzett probléma okait a 3. fejezetben fogalmazzák meg először. Sokoldalú történelmi példákkal bizonyítják, hogy a jólét és a szegénység *intézmények* függ-

¹ Daron Acemoglu-nak több cikke is megjelent magyarul, többek között a Közgazdasági Szemle hasábjain is. A török származású közgazdász 1967-ben született, jelenleg a MIT professzora. A világ tíz leggyakrabban idézett közgazdásza közé tartozik. 2007-ben megkapta a budapesti Rajk László Szakkollégium Neumann János-díját. Leghíresebb műve, az *Economic Origins of Dictatorship and Democracy* (Acemoglu–Robinson [2006]) megalkotásában is James Robinson politológus, a Harvard Egyetem professzora volt a szerzőtársa.

² Lásd például a tavaly magyarul is megjelent Sedlacek [2012] és Ridley [2012].

³ Közép-Európában közismertek a hasonló határ menti eltérések, hiszen köztudott, hogy a korábbi vasfüggöny vonala máig mindenütt ilyen szomszédos térségeket választ el, s az Európai Unió jelenlegi külső határainak két oldalán is hasonló területi különbségek mutathatók ki.

⁴ Éppen az előző lábjegyzetben említettek miatt általában régiókban is elutasítják ezt a nézetet.

⁵ A bírált nézetet régiókban is sokszor hangoztatják ugyan egyes „megélhetési” szakértők, akik a problémákkal szembesülő vezetőknek módszertani javaslatokat tesznek, de talán ők se hiszik, hogy a társadalmi bajok némi módszertani ségédlettel felszámolhatók lennének.

vénye – ez utóbbiakat pedig a *politika* alakítja. Az állítás alátámasztására azonnal hivatkoznak Észak-Korea és Dél-Korea mai életszínvonalbeli különbségeire, s hangsúlyozzák, hogy az eltérések legfontosabb okai a (gazdaság-) politikában keresendők, hiszen az északi szegénység a háborús hisztéria következménye, a déli gazdagság az oktatási és egyéb beruházásoknak, illetve a verseny sokoldalú támogatásának az eredménye. További példákon magyarázzák el a jólétet, illetve szegénységet létrehozó politika közti különbségek lényegét: míg a spanyol hódítás után az új uralkodó osztály Peruban és Bolíviában a leigázott tömegeket arra kényszerítette, hogy ezüst- vagy higanybányákban dolgozzanak, Észak-Amerikában mindenkinek⁶ módja volt rá, hogy azzal foglalkozzon, amihez legjobban ért, s az azonos munkák sikerének az esélyei is azonosak voltak. Peruban és Bolíviában a gazdaságpolitika annak következtében vezetett szegénységhez, hogy a kizsákmányoló társadalmi rendben minden hatalom a szűk irányító elit kezében összpontosult, amely elutasított minden változást mint a hatalmát veszélyeztető folyamatot. Az Egyesült Államokban viszont már viszonylag korán úgynevezett befogadó társadalom alakult ki, amelyben a tehetség és a szorgalom sokaknak nyitott utat a sikerhez.

A 4–12. fejezet további történelmi folyamatok analízisével gazdagítja a szerzők előzőkben vázolt érveit. Az európai fejlődés nagy elágazását – a gyorsabban fejlődő Nyugat és a lemaradó Kelet közötti különbség kialakulását – a 14. századi nagy pestisre vezetik vissza. A járvány okozta hatalmas emberveszteség a kontinens nyugati felén a jobbágyság alávetettségének lazulásához, a keleti részeken az elnyomás fokozódásához, az úgynevezett második jobbágyság kialakulásához vezetett. A feudális társadalmakban meglevő korábbi kis eltérések e külső sokk hatására szakadékká mélyültek, de hasonló folyamatok a nyugati országok között is eltérő fejlődési pályákat alakítottak ki. A gyarmatosítás sokkja lökte más útra Spanyolországot és Angliát. A szerzők még számos példát hoznak fel távoli népek történelméből azon állításuk igazolására, hogy a történelem fordulatai (a külső sokkok) felerősítik az apró különbségeket a társadalmi berendezkedésben, és attól függően, hogy a kizsákmányoló vagy a befogadó intézmények szerepe nő meg, kerül az ország fejlődő vagy stagnáló (esetleg elszegényedő) pályára. A sikeres pálya azonban meg is törhet, ha a korábban befogadó intézmények uralkodó érdekcsoportok kezébe kerülve az ő hatalmuk védelmét kezdik szolgálni, és így kizsákmányolóvá válnak. Erre példa Velence, a tengerek királynőjéből élő múzeumvá vált városállam, az ellenpélda pedig ismét Anglia, ahol a polgári forradalmat egy újabb („dicsőséges”) követte, de még a 19. század elején is vérrel fizettek az általános, titkos választójogért (lásd peterlooi mézárálást). A 19. századi japán császárság története viszont az ellenkező irányú fordulatra biztat: a megmerevedett, elzárkózó, kizsákmányoló rendszer feltörése, befogadóbb intézmények létrehozása a Meidzsi-restauráció révén lendületes fejlődésnek nyitott utat. De hasonló történet a trösztök hatalmának megtörése az Egyesült Államokban, ami azt mutatja, hogy a befogadó politikai intézményrendszerű ország a kizsákmányoló piaci intézményeket is képes megfékezni, míg a számos szomorú história azt illusztrálja, hogy a kizsákmányoló

⁶ A példa idealizálnak tűnik, ismeretes ugyanis, hogy e lehetőséggel például az indiánok és a feketék ott sem élhettek.

politikai és gazdasági intézmények összefonódása az ország jólétének elapadásához vezetett, még kedvező körülmények, bőséges ásványkincsek esetén is.

A 11–13. fejezet a gazdag vagy szegény országok helyzetének akár hosszú évszázadok alatti stabilitását magyarázza. A gazdag társadalmakban a jólétet ösztönző intézmények olyan, pozitív visszacsatolási köröket (kedvező körforgást) hoznak létre, amelyek megakadályozzák, hogy az elit felszámolja a kialakult rendet. Például Nagy-Britanniában az angol forradalom után a hatalmat korlátozó pluralista intézményrendszer alakult ki, s bár e rendszerben a leggazdagabbak megőrizték hatalmuk egy részét, a következő évszázadokban, amikor a némi befolyással már rendelkező tömegek valamely elégedetlenségét „kezelték”, a forradalomtól tartva nem erőszakot alkalmaztak, mint az Osztrák–Magyar Monarchia abszolút uralkodói vagy a Szovjetunió vezetői, hanem engedményeket tettek (reformokat vezettek be). Az Egyesült Államok hasonló fejlődése a három hatalmi ágat elválasztó alkotmány elfogadásával indult, majd a trösztellenes és az afroamerikaiak jogait elismertető küzdelmekkel folytatódott. A szegénységet teremtő intézmények viszont úgynevezett ördögi köröket alakítanak ki, amelyek a rendszert konzerválják. Sierra Leonében például a gyarmatosító britek nem kergették el a korábbi törzsfőnököket akkor, ha elismerték a brit uralmat, hanem őket tették meg a mindenki mást kizsákmányoló rendszerük s a gyémántbányák haszonélvezőivé. Majd amikor az ország elnyerte függetlenségét, továbbra is e főnökök maradtak a hatalom egyedüli birtokosai, akik tovább működtették a gyarmati intézményrendszert is. S mert a főnökök mindig féltek, hogy a fejlődés veszélyeztetné a hatalmukat, a haladás érdekében tett minden fejlesztést (például vasútépítést), valamint minden tőlük független gazdasági tevékenységet megakadályoztak. De a gyarmati „elitnek” Dél-Amerika számos országában is sikerült máig megőriznie hatalmát, ahol a történelem során nem alakultak ki a hatalommegosztás hagyományai.

A 14–15. fejezet a szerzők a befogadó gazdaságpolitikát ajánlják a szegény országoknak. Rámutatnak, hogy e politika révén a törzsfők hatalmát némileg korlátozó intézményekkel rendelkező Beccsuánaföldön (a mai Botswana-ban) a felfedezett gyémántbányák bevétele nem egy-egy személyt, hanem az országot gyarapította, s így az ország Afrika egyik legszegényebb államából a kontinens egyik leggazdagabbjává vált (amelyben az egy főre jutó GDP a magyarhoz hasonló). De az Egyesült Államok déli államainak gazdasági lemaradását is csak a feketék egyenjogúsítása nyomán sikerült felszámolni. Ennél is frissebb példa Kínáé, ahol szintén a befogadó intézmények felé vezető út alapozta meg az elmúlt bő egy évtized hatalmas fejlődését.

Aligha meglepő, hogy a vázoltak vihart kavartak a közgazdaságtan művelői körében. Új fejlemény például, hogy Jeffry Sachs egyik új – Gordon McCorddal közösen írt – tanulmányában határozottan túlzottnak minősítette az intézményeknek a gazdasági növekedésben tulajdonított szerepét, és hangsúlyozta az Acemoglu és Robinson könyvében másodlagos fontosságúaknak tekintett tényezők egy részének (földrajzi helyzet, ásványkincsek, emberi erőforrás) meghatározó jelentőségét (*McCord–Sachs* [2013]). A vitairat a bemutatott módszertani fegyvertár révén közvetett módon ellene mondott Acemoglu és Robinson képletek, grafikonok, táblázatok nélküli témakifejtésének is, tudniillik érveik alátámasztására ökonometriai

modelleket használtak.⁷ Tudományágunk tehát a közeli jövőben izgalmas vitáknak néz elébe.

Úgy véljük, a kötet alapján levonható több, a magyar gazdaságpolitikát érintő fontos következtetés.

– A gazdasági dinamizmus forrásai a hazai gazdaságban sem csak anyagi tényezők (tőkeimport, nagy beruházások), s kiemelkedő fontosságot kell tulajdonítani az intézményrendszer fejlesztésének is.

– A szegénység mindig elsősorban a hibás gazdaságpolitika következménye.

– A gazdaságpolitika jórészt csak a piacon való megmértetés egyenlő esélyeinek megteremtése és a piaci siker elismerése révén küzdhet sikerrel a szegénység ellen – és általában a fejlődés felgyorsításáért.

– Magyarországon is van mód a vállalkozásbarát (azaz: a felesleges szabályozást, a bürokratikus megoldásokat, a túladóztatást kerülő s a korrupciót elutasító) intézményrendszer kialakítására.

Hivatkozások

ACEMOGLU, D.–ROBINSON, J. A. [2006]: *Economic Origins of Dictatorship and Democracy*. Cambridge University Press, New York.

SEDLACEK, T. [2012]: *A jó és a rossz közgazdaságtana*. HVG Könyvek, HVG Kiadói Rt., Budapest.

RIDLEY, M. [2012]: *A józan optimista*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

MCCORD, G. C.–SACHS, J. D. [2013]: *Development, Structure, and Transformation: Some Evidence on Comparative Economic Growth*. National Bureau of Economic Research, Working Paper 19512.

Némethné Pál Kata–Papanek Gábor

⁷ Ezen „alátámasztás” persze szintén számos (a makrogazdasági modellezésben szokásos) kérdést vet fel az „egyszerűsítő” feltételezések jogosságáról, az indikátorok kifejező erejéről, a kimaradt tényezők miatti torzításokról stb.

Némethné Pál Kata a GKI Gazdaságkutató Zrt. kutatásvezetője (e-mail: pal.katalin@gki.hu).

Papanek Gábor a közgazdaság-tudomány doktora, professor emeritus (e-mail: papanek.gabor@gki.hu).